

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ Й ДОКАЗУВАННЯ

Подобний О. О.

Здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми визначення співвідношення понять "документування" й "доказування". Документування обґрунтовано як основа доказування, що виконує функцію фіксації в процесуальних документах фактичних даних, які потім використовуються в доказуванні в кримінальному провадженні. Наголошено на необхідності законодавчого закріплення поняття "документування" в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність". Окреслено перелік як основних, так і додаткових обставин, що підлягають документуванню й доказуванню в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні. Визначено основні напрями документування. Наголошено на необхідності розуміння поняття "доказування" як поліструктурного утворення пізнавально-практичної та логічної діяльності уповноважених на те законом суб'єктів. Визначено співвідношення понять "доказування" та "документування". Перспективою подальшої наукової розвідки визнано обґрунтування "негласного розслідування" як окремої форми досудового розслідування.

Ключові слова: документування, доказування, негласне розслідування.

Осуществлен анализ последних исследований и публикаций, в которых положено начало решению проблемы определения соотношения понятий "документирование" и "доказывание". Документирование обосновано как основа доказывания, выполняющая функцию фиксации в процессуальных документах фактических данных, которые впоследствии используются в доказывании по уголовным производствам. Подчеркнута необходимость законодательного закрепления понятия "документирование" в Законе Украины "Об оперативно-розыскной деятельности". Очерчен перечень как основных, так и дополнительных обстоятельств, подлежащих документированию и доказыванию в оперативно-розыскной деятельности и уголовном производстве. Определены основные направления документирования. Подчеркнута необходимость понимания понятия "доказывание" как полиструктурного образования познавательно-практической и логической деятельности уполномоченных на то законом субъектов. Определено соотношение понятий "доказывание" и "документирование". Перспективой дальнейших научных исследований определено обоснование "негласного расследования" как отдельной формы досудебного расследования.

Ключевые слова: документирование, доказывание, негласное расследование.

In the article there was made an analysis of recent researches and publications that made the start for resolving the problem of determination of correlation of such definitions as "documentation" and "evidence". Documentation is grounded as the basis for evidence, that is responsible for fixation of factual data in the statements of case. And the latter are used in the evidence within the

criminal proceedings. The author made an emphasis on the necessity of legislative consolidation within the Act of Ukraine "On Investigative Activities". There was outlined a list of main and additional circumstances that should be documented and proved within the investigative activities and criminal proceedings. In the research there were also defined the main directions of documentation. The necessity to clearly understand the term "evidence" is highly important. Evidence is multi-structured unit of practical, cognitive and logical activity of law empowered subjects. The author made an attempt to define in the article the terms "documentation" and "evidence". The basis for the future scientific researches is grounding of such a term as "undercover investigation" which is a separate form of prejudicial inquiry.

Keywords: documentation, evidence, undercover investigation.

У сучасних умовах реформування кримінального судочинства й органів кримінальної юстиції, максимального поєднання оперативно-розшукового та кримінально-процесуального видів державно-правових функцій з особливою гостротою порушуються питання вдосконалення роботи слідчих та оперативних підрозділів, що неможливо зробити без наукового опрацювання таких центральних категорій, як доказування й документування.

Проблема оперативно-розшукового документування є центральною в практиці ОРД, активно й послідовно вивчається її теорією. Дослідженнями цієї тематики відзначилися В.Г. Бобров, Б.В. Бойцов, В.М. Бурикін, А.Ф. Возний, В.І. Медушевський, В.Г. Самойлов, Г.К. Синілов та ін. З урахуванням новел Кримінального процесуального кодексу України до проблеми визначення поняття, змісту та структури доказування в кримінальному процесі зверталися Ю.П. Аленін, В.Д. Берназ, Ю.А. Комісарчук, Т.В. Лукашкина, М.А. Погорецький [1]. Водночас проблема співвідношення оперативно-розшукового документування й кримінально-процесуального доказування в умовах дії чинного кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства досі ще не знайшла свого наукового вирішення.

Завданням статті є формулювання понять оперативно-розшукового документування й кримінально-процесуального доказування та визначення співвідношення між зазначеними категоріями.

Ще на початку 70-х років минулого сторіччя А.Ф. Возний зазначив, що документування тісно пов'язано з доказуванням у кримінальній справі, оскільки і перше, і друге мають єдину мету - "розкрити" злочин [2, 26]. Таким чином, документування складає основу доказування. Під час доказування документування виконує функцію фіксації в процесуальних документах відомостей, що потім використовуються в доказуванні в кримінальному провадженні. З цього приводу також відзначають єдність документування і доказування, яка полягає не тільки в тому, що вони використовують однакові пізнавальні методи, але й у єдиному для них пізнавальному процесі - збирання, фіксація, дослідження, оцінка інформації,

© О.О. Подобний, 2014

загальність мети, додержання критерію належності, забезпечення її достовірності. По суті, оперативно-розшукова інформація за змістом повинна відповідати тим самим вимогам, що й доказова. Різниця між ними - у засобах і методах збирання й дослідження інформації (фактичних даних), а також у значимості отриманих результатів [3, 36].

На жаль, оперативно-розшукове законодавство України не наводить визначення терміна “документування”. Інший підхід продемонстровано законодавцями Російської Федерації, які в ст. 10 Федерального закону “Про оперативно-розшукову діяльність” визначають документування як здійснюваний за матеріалами справ оперативно-розшукового обліку процес збирання й систематизації відомостей, перевірки та оцінки результатів ОРД, а також прийняття на їх основі відповідних рішень оперативно-розшуковими підрозділами. У вітчизняному законодавстві розглядуваний термін був застосований лише в Законі України “Про інформацію” [4], де визначено, що інформація про особу - це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу, а джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані державними органами влади та органами місцевого самоврядування в межах своїх повноважень. Ми вважаємо, що підхід, обраний російським законодавцем, є більш виправданим, та існує безперечна необхідність закріплення такої центральної категорії ОРД, як “документування” у вітчизняному Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

У теорії ОРД під документуванням зазвичай розуміють: а) процес пізнання, тобто збирання (виявлення), вивчення (перевірки), оцінки та фіксації в документах фактичних даних про обставини вчиненого злочину; б) діяльність, що забезпечує можливість використання даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, у кримінальному судочинстві [5, 422]. Документування в ОРД не тільки призначено для фіксування відомостей, отриманих у результаті здійснення оперативно-розшукових заходів. Воно передбачає регламентований відомчими нормативними актами процес збирання документованої інформації, її перевірки, оцінки та використання у вирішенні завдань ОРД, а в кримінальному процесуальним кодексом [5, 423-424]. Отже, документування в ОРД може розглядатися як процес відбиття в службовій документації фактичних даних, отриманих у результаті оперативно-розшукових заходів, а також як процес пізнання, що має особливу правову природу та здійснюється з метою вирішення завдань цієї діяльності, зокрема такого центрального її завдання, як фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

У цьому зв'язку особливо актуалізується питання встановлення об'єктивної істини під час документування. Зміст цієї категорії визначається колом усіх обставин, встановлення яких забезпечує виконання завдань, покладених на ОРД. У зв'язку з пізнанням події будь-яких злочинів зміст об'єктивної істини визначається колом обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [6, 191; 7 10-41]. Кримінальний процесуальний кодекс України [8] у ст. 91 “Обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні” надає такий їх перелік: 1) подія кримінального правопо-

рушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Водночас, на думку фахівців, в окремих методиках повинні бути відбиті й допоміжні обставини (доказові факти), типові для цієї категорії злочинів, за допомогою яких і через з'ясування яких встановлюються основні обставини злочину - предмет доказування [9, 91-92; 10, 67-69]. Так, на нашу думку, за справами про організовану злочинну діяльність до предмету документування обов'язково також необхідно включати всі елементи її оперативно-розшукової характеристики - систему відомостей про: 1) структурно-функціональну побудову угруповань; 2) соціально-психологічні особливості їх учасників; 3) її субкультурні та інфраструктурні елементи; 4) технологію відповідної злочинної діяльності.

Успішне виявлення та закріплення фактичних даних оперативно-розшуковим шляхом визначається, насамперед, дотриманням вимог, що висувують до документування: законність, своєчасність, повнота, конспіративність.

Отже, незважаючи на певну різницю в окремих формулюваннях документування, на сьогодні зазначену категорію визначено як комплекс оперативно-розшукових заходів, здебільшого негласного характеру, спрямованих на встановлення фактичних даних про подію злочину й осіб, причетних до його вчинення, перевірку їх достовірності й забезпечення в подальшому можливості використання їх як доказів (у значенні ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України) у кримінальному провадженні.

На відміну від кримінально-процесуального доказування, документування в ОРД забезпечує пізнання як обставин, що мали місце в минулому, так і тих явищ, що підготовлюються та відбуваються в теперішній час, а також таких, що можуть відбутися в майбутньому. Більше того, виходячи з чинного формулювання підстав для проведення ОРД, відповідно до ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, остання набула яскраво вираженого превентивного характеру. Учасники підготовлюваних і таких, що відбуваються, процесів мають можливість безпосередньо спостерігати сам факт злочину, стаючи його очевидцем, унаслідок чого можуть бути допитаними як свідки в кримінальному провадженні. У цьому разі безпосереднє спостереження учасниками документування досліджуваної події стає способом пізнання обставин об'єктивної дійсності. Документування забезпечує пізнання досліджуваної події шляхом фіксування фактичних даних, що відбулися в пам'яті потерпілих, очевидців, а також слідів, залишених на предметах та інших матеріальних носіях. Остання теза достатньо повно розроблена в теорії ОРД на рівні трьох основних напрямів документування злочинної діяльності розроблюваних: 1) виявлення осіб, яким відомі фактичні дані про злочинну діяльність, та забезпечення можливості їх наступної участі в кримінальному провадженні як

свідків; 2) негласне виявлення предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність, та забезпечення можливості їх майбутнього використання як речових доказів; 3) негласна фіксація дій розроблюваних осіб із застосуванням технічних засобів з метою наступного використання отриманих даних у розслідуванні.

Поряд із неналежним нормативно-правовим закріпленням поняття “документування” чинне законодавство в ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України визначає доказування як процес, що полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Водночас у літературі неодноразово зазначалося, що схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів (збирання, перевірка, оцінка доказів), не має універсального характеру. За її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб’єкти доказування [1, 19]. Враховуючи ці позиції, а також здійснений аналіз досліджуваних понять, ми можемо констатувати, що за законодавчим розумінням поняття “доказування” майже збігається з поняттям “документування”, принаймні в частині “збирання та перевірки доказів” (фактичних даних).

У свою чергу, у сучасних дослідженнях поняття “доказування” уявляють як поліструктурне утворення пізнавально-практичної та логічної діяльності уповноважених на те законом суб’єктів. Пізнавально-практична діяльність на досудовому розслідуванні проявляється в конкретній діяльності уповноважених на те суб’єктів кримінального процесу, яка полягає в пізнанні в рамках закону кримінальних подій, яка складається з виявлення, вивчення та аналізу інформації про кримінальне правопорушення, внесення виявлених даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, висунення версій і визначення напрямів розслідування й відповідно до професійного потенціалу конкретного слідчого з вибору засобів і методів діяльності з наступною реалізацією відповідних комплексів процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів з метою виявлення, фіксації, збирання, вилучення, закріплення фактичних даних про обставини, що мають значення для кримінального провадження [1, 16]. Оскільки, як засвідчують провідні фахівці, доказування є основним змістом кримінального процесу, його універсальною структурою міг би стати поділ на два етапи, що становлять єдиний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні [1, 19].

Проведений аналіз дозволяє сформулювати висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

За сучасним кримінально-процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством в умовах максимального поєднання оперативно-розшукового та кримінально-процесуального видів державно-правових функцій поняття “доказування” та “документування” співвідносяться один з одним як загальне та окреме, де загальним є доказування, в якому документуванням, виходячи із завдань ОРД, охоплюється переважно негласне та конспіративне збирання та перевірка доказів.

За цих обставин можна запропонувати таке визначення документування – це здійснюваний за оперативно-розшуковою справою або в кримінальному провадженні з дотриманням вимог законності, своєчасності, повноти й

конспіративності процес переважно негласного збирання, фіксації, систематизації, перевірки та оцінювання фактичних даних про подію злочину й осіб, причетних до його підготовки або вчинення, забезпечення можливості їх використання як доказів у кримінальному провадженні, а також прийняття на їх основі відповідних процесуальних рішень.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є, зокрема, обґрунтування “негласного розслідування” як окремої форми досудового розслідування.

Література

1. Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 27 листопада 2013 р.) / Відповідальний за випуск Ю.П. Аленін. - Одеса: Юридична література, 2013. - 504 с.
2. Возный А.Ф. Основные положения оперативной разработки [Текст]: обзорная лекция / А.Ф. Ввозный. - Киев: КВШ МВД СССР, 1973. - 40 с.
3. Грохольський В.Л. Поєднання гласних і негласних заходів в оперативно-розшуковій діяльності [Текст] / В.Л. Грохольський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 2000. - № 4. - С. 34-37.
4. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 09.05.2011 р. № 2938-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Теория оперативно-розыскной деятельности [Текст]: учебник / [под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова]. - М.: ИНФРА-М, 2008. - Х. - 832 с.
6. Справочная книга криминалиста [Текст] / [рук. автор. кол. и отв. ред. Н.А. Селиванов]. - М.: НОРМА, 2000. - 727 с.
7. Туполов С.И. Обеспечение следователем полного и объективного исследования обстоятельств дела [Текст] / С.И. Туполов, А.П. Гуляев, В.И. Елесин. - М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1977. - 68 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012: за станом на 10.06.2012 р. № 4651а-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений [Текст] / В.Г. Танасевич // Советское государство и право. - 1976. - № 6 - С. 90-94.
10. Стрельцов Е.Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о корыстно-насильственных преступлениях [Текст] / Е.Л. Стрельцов // Криминалистика и судебная экспертиза. - К.: Киев. НИИСЭ, 1995. - Вып. 47. - С. 67-69.

*Подобний О.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
Національного університету
“Одеська юридична академія”
Надійшла до редакції: 04.12.2014*